

Přínos, hrozby a možný vývoj otevřeného publikování (Open Access) jako nové formy vědeckého sdílení informací

Volný přístup k plným textům publikací vědeckého charakteru, tak zvaný „otevřený přístup“ (Open Access), se stal v posledních dvou desetiletích žádaným celosvětovým prostředkem k urychlení a zdokonalení studia i vědecko-výzkumné činnosti. Přes vzrůstající oblíbenost tohoto způsobu získávání informací ze strany studentů, autorů i další odborné veřejnosti naráží otevřené publikování prozatím na problémy finanční, i na bariery a nekalé praktiky v nakladatelské činnosti. Toto vše komplikuje jeho dosažitelnost četným uživatelům. Důvody, proč tomu tak je, i možnosti řešení souvisejících problémů shrnuje tato studie, která je navíc zakončena průzkumem, zaměřeným na postoj českých i zahraničních vydavatelů k otevřenému publikování v oblasti přírodních i společenských věd.

K průzkumu míry otevřeného publikování plných textů odborných dokumentů bylo užito poznatků získaných z databází Journal Citation Report (JCR) a Directory of Open Access Journals (DOAJ) za rok 2012.

Úvod

Vědecko-výzkumné instituce celého světa se stále častěji uchylují ke zveřejňování svého duševního vlastnictví formou tzv. otevřeného přístupu neboli volné a otevřené komunikace účastníků na internetu. Otevřený přístup k elektronickým informačním zdrojům je relativně nový způsob sdělování informací, který využívají hlavně univerzity. Během posledních dvou desetiletí nabyla tato forma publikování mimořádné důležitosti, neboť se stala oblíbeným a žádaným prostředkem k urychlení a zdokonalení studia a vědecko-výzkumné činnosti.

Proč vůbec vznikl OA?

Vědecká komunikace se potýkala a stále se potýká s problémy, k nimž patří hlavně ty následující:

- **Finanční problémy**
 - Rostoucí ceny odborných časopisů každoročně o 5–8 %;
 - Velké vydavatelské domy mají monopoly na odbornou literaturu; vědci tím jsou prakticky nuceni svoje objevy vykupovat za vysoké částky zpět, světově jde o miliardy dolarů a eur;
- **Množství informací a jejich neustálý nárůst**
 - Vychází přes 25 000 vědeckých časopisů;
 - Vychází cca 1,5 milionu článků ročně;
- **Prodlevy mezi napsáním článků a jeho publikováním**
 - Trvá mnohdy více než rok, než článek vyjde¹;
- **Bariéry v dostupnosti**
 - Přístup pouze pro bohaté.

¹ ZBARTOŠEK, M. Open access - otevřený přístup k vědeckým informacím. Úvod do problematiky. *Zpravodaj ÚVT MU*. ISSN 1212-0901, 2009, [cit. 2013-09-23] roč. XX, č. 2, s. 1-7. Dostupné z: <http://www.ics.muni.cz/bulletin/articles/628.html>

Otevřený přístup se datuje od r. 2002, kdy v Budapešti byly vytyčeny principy a postupy, jejichž smyslem bylo urychlit aktivity v oblasti šíření vědeckých informací (**Budapest Open Access Initiative – BOAI**)². Dalšími kroky pak bylo několik mezinárodních jednání, a to v r. 2003 v Bethesda v Hughes Medical Institute (tzv. **Bethesda Statement on Open Access Publishing**)³ a v Berlíně, rovněž v r. 2003, kde byla schválena tzv. **Berlínská deklarace** (Berlin Declaration on Open Access to Knowledge in the Sciences and Humanities)⁴. Výsledkem bylo projednání postupů pro urychlené pronikání otevřeného přístupu s využitím možností internetu k vědeckému publikování. K podporujícím zemím patří i Česká republika, která je v deklaraci zastoupena prostřednictvím Akademie věd České republiky a Grantové agentury České republiky (dne 16. května 2012 se připojila i AKVŠ – Asociace knihoven vysokých škol ČR).

Formy publikování v Open Access

Repozitáře

Digitální repozitáře jsou elektronické archivy provozované vědeckými a výzkumnými institucemi a odbornými komunitami, jako jsou univerzity, výzkumné ústavy apod., které slouží archivování a otevřenému zpřístupňování intelektuálních výsledků práce (vědeckých a akademických materiálů) jejich členů široké veřejnosti z celého světa.

Repozitáře lze rozdělit na dva druhy:

- **Repozitáře institucionální;** jsou to digitální kolekce výsledků vytvořených na univerzitě nebo ve výzkumné instituci, často provozované knihovnou dané instituce. Členům konkrétní komunity umožňují repozitáře elektronicky ukládat výsledky jejich akademické a vědecké činnosti.
- **Repozitáře oborově zaměřené;** tyto repozitáře nejsou omezeny na výsledky práce pouze jedné instituce, nýbrž nabízejí vědcům a akademikům z určitého vědeckého oboru nebo skupiny souvisejících oborů možnost publikovat jejich práce.

Cílem univerzit, které tyto otevřené archivy provozují, je zajistit jak otevřený přístup uživatelům, tak se postarat o dlouhodobé uchování příslušných dokumentů. Uživatelé mohou dokumenty z repozitářů využívat bezplatně. Repozitáře jsou indexovány univerzitními i specializovanými vyhledávači (např. Google Scholar, Scirus atd.). Je možné je začlenit i do služeb typu Discovery – jednotných indexů elektronických informačních zdrojů instituce, např. EBSCO Discovery Service, Summon atd.

Repozitáře většinou poskytují plné texty dokumentů, případně metadata, zatímco přístup k plnému textu je vyhrazen uživatelům z příslušné instituce. Jejich obsahem jsou elektronické preprinty a postprinty z časopisů, diplomové a dizertační práce, konferenční materiály, části knih, studijní a výukové materiály, datové soubory, audio a video soubory, institucionální záznamy apod.

Autor za otevřené zpřístupnění své práce v rámci institucionálního či oborového repozitáře neplatí žádné poplatky. Některé instituce však mohou od svých členů/autorů vyžadovat povinné publikování jejich prací v institucionálním repozitáři. Vše se řeší pomocí vnitřních směrnic, které si jednotlivé instituce schvalují.

Práci do systému většinou ukládá sám autor (tzv. autoarchivace). Někteří poskytovatelé finančních prostředků pro výzkum z EU požadují, aby výsledky z jím podpořeného výzkumu byly veřejně dostupné (např. u repozitářů s časovým embargem či s pozdrženým přístupem). Přehled poskytovatelů financí pro výzkum, u nichž podmínkou pro získání prostředků na výzkum je zveřejnění výsledků v otevřeném repozitáři, je zveřejněn v systému SHERPA Juliet (<http://www.sherpa.ac.uk/juliet/index.php>).

Seznamy světových OA repozitářů

- The Directory of Open Access Repositories (OpenDOAR) (<http://www.andoar.org/>);
- Registry of Open Access Repositories (ROAR) (<http://roar.eprints.org/>).

Výhody a nevýhody otevřeného přístupu

Výhody:

- Jednodušší dostupnost publikovaných prací široké (vědecké) veřejnosti;
- Zvýšení citačního ohlasu (souvisí se snazší dostupností);
- Zviditelnění instituce publikující v OA, její práce, práce samotných vědců;
- Neomezený online přístup k článkům;
- Rychlejší komunikace vědeckých poznatků širší vědecké veřejnosti;
- Možnost zpřístupnit též primární data;

² BOAI. *Budapest Open Access Initiative* [online]. 2012 [cit. 2012-09-11]. Dostupné z: "Ten years on from the Budapest Open Access Initiative: setting the default to open"

³ Bethesda Statement on Open Access Publishing [online]. 2003 [cit. 2012-11-16]. Dostupné z: <http://www.earlham.edu/~peters/fos/bethesda.htm>

⁴ Berlin Declaration on Open Access [online]. 2007-2010 [cit. 2012-11-16]. Dostupné z: <http://www.berlin9.org/about/declaration/index.shtml>

- Maximální zviditelnění a vliv těchto prací na další vědecké zkoumání;
- Ukázka toho nejlepšího z publikační činnosti university – perspektivní vyučující, perspektivní studenti a další investující;
- Shromažďování a upřesňování digitálních výstupů;
- Měřítko vědecko-výzkumných a pedagogických aktivit;
- Poskytnutí prostoru pro spolupráci v projektech a pro práce probíhající v etapách;
- Umožnění interdisciplinárního přístupu k výzkumu;
- Sdílení a vývoj digitálních výukových materiálů a jejich doplňků;
- Podpora studentů umožňující přístup k závěrečným pracím a dizertacím a vývoj e-portfolií.

Nevýhody:

- Možná nižší důvěra vědců ke změně režimu publikování;
- Nutnost ošetření autorských a vydavatelských práv (nutno dbát na korektnost udělování licence Creative Commons, eventuálně Science Commons⁵);
- Predátorští vydavatelé – největší hrozba poškozující celou myšlenku open access. Vydávání pseudo odborných časopisů pouze za účelem výdělku – z toho plynoucí možná nižší kvalita článků (též možná nižší kvalita recenzního řízení)⁶.

Existují dva přístupy k řešení otevřeného přístupu:

Zlatá cesta – publikování článků v OA časopisech (komerční, nekomerční);

Bezplatný přístup pro čtenáře v případě nekomerčních časopisů je hrazen nejčastěji z rozpočtu instituce (univerzity). U komerčních časopisů náklady hradí autor sám, jeho zaměstnavatel, grantová agentura, atd. Dnešní doba je ve znamení nárůstu otevřených časopisů.⁷

Zelená cesta – zpřístupňování článků ve vlastních otevřených repozitářích (osobní, institucionální, oborové).

Z mezinárodních projektů v oblasti OA lze uvést např. repozitář OpenAir či projekt ResearchGate⁸, který je důležitou komunikační platformou, umožňující mezinárodní vědecké obci mimo jiné zjednodušení bezplatného přístupu k vědecké literatuře a usnadnění prezentace výsledků výzkumné činnosti v souladu s vlastnickými právy vědeckých časopisů.

Na uvedeném projektu participuje v současnosti sto devadesát šest zemí světa. ResearchGate funguje jako bezplatná informační brána, která umožňuje uživatelům z jednoho místa využívat různé zdroje vědecké literatury (PubMed, CiteSeer, arXiv, NASA Library a další). Zpřístupněna jsou metadata o třiceti pěti milionech vědeckých článků a desetitisíce plných verzí.

Je třeba zdůraznit, že proces zavádění otevřeného přístupu k vědeckým publikacím je od počátku poněkud kontroverzní téma. Na jedné straně stojí motivace akademických institucí, jejichž snahou je sociálně zodpovědný přístup k uživatelům a snaha zpřístupnit znalosti svých členů v co nejširší možné míře dalším vědeckým pracovníkům i odborné veřejnosti. To platí zejména tehdy, jedná-li se o instituce financované z veřejných prostředků. Důvodem tohoto úsilí je dále snaha spolupracovat při nápravě současného nevyhovujícího způsobu vědecké komunikace, který vykazuje řadu nedostatků. Mezi ty nejozřejavější patří např. dlouhé čekací lhůty na publikování v prestižních časopisech, zvyšující se četnost a cena vědeckých časopisů a tržní politika větších vydavatelství, která si trh v oblasti vědeckého publikování z velké části monopolizovala.

Na straně druhé však vstup institucí do systému otevřeného přístupu není jednoduchou záležitostí. Nejméně problémovou částí je technické řešení, o něco složitější jsou politické otázky a věcmi nejsložitějšími jsou autorskoprávní aspekty, financování a organizace celého procesu tak, aby se celá záležitost stala skutečným přínosem pro odbornou mezinárodní komunitu.

V České republice, přes počáteční nejednotný přístup ze strany akademických institucí, dochází od r. 2010 pozvolna k obratu ve využívání možností otevřeného přístupu. Zatímco do nedávna se k této formě publikování stavěla u nás kladně prakticky jen Akademie věd ČR a GAČR, v posledních letech má otevřený přístup na půdě univerzit a výzkumných institucí mnoho následovníků, o čemž svědčí řada institucionálních i oborových repozitářů, které specializované knihovny svým uživatelům nabízejí.

Predátorští vydavatelé

Výrazně negativním novodobým jevem, který hatí význam otevřeného přístupu na celosvětové úrovni, je činnost tzv. predátorských vydavatelů, kteří se tento model publikování snaží zneužít tím, že účtují vysoké poplatky autorům, aniž by poskytovali vydavatelské a nakladatelské služby spojené s publikováním v zavedených a legitimních časopisech.

⁵ Creative Commons [online]. 2012 [cit. 2012-11-16]. Dostupné z: <http://creativecommons.org/>.

⁶ BUTLER, Declan. Investigating journals: The dark side of publishing. *Nature*. 2013-3-27, vol. 495, issue 7442, s. 433-435. DOI:10.1038/495433a. Dostupné z: <http://www.nature.com/doifinder/10.1038/495433a>

⁷ LAAKSO, Mikael a Bo-Christer BJÖRK. Anatomy of open access publishing: a study of longitudinal development and internal structure. *BMC Medicine* [online]. 2012, [cit. 2013-09-23]. roč. 10, č. 1, ISSN 1741-7015. DOI: 10.1186/1741-7015-10-124. Dostupné z: <http://www.biomedcentral.com/1741-7015/10/124>

⁸ Research Gate [online]. 2012 [cit. 2013-11-16]. Dostupné z: <http://www.researchgate.net/aboutus>AboutUs.html>

Demonstrativní soupis predátorských vydavatelů, známý jako "*Beallův seznam*", kategorizuje pomyslně predátorské časopisy a vydavatele na základě zveřejněného souboru kritérií.

*Beallův seznam*⁹, pocházející z Coloradské univerzity v Denveru, je reakcí pracovníků tamní univerzitní knihovny na četné nekalé výzvy k publikování a k členství v různých redakčních radách dosud neznámých časopisů, které se prokazují na webových stránkách neexistujícími či zavádějícími kontakty.

Autor "seznamu" Jeffrey Beall, odborník na metadata University of Colorado, je ovšem vzápětí terčem kritiky ze strany seriózních vydavatelů, kteří mu mají za zlé přílišné spoléhání na analýzu webových stran vydavatelů na úkor přímé komunikace s nimi, což se týká též nově zakládaných, avšak legitimních časopisů.

Charakteristika predátorského publikování

Rychlé přijímání článků s nedostatečným nebo nulovým přezkoumáním, bez recenze, včetně požadavků na nesmyslnou průvodní dokumentaci;

- Výše poplatků za přijetí publikací; navíc je oznámena až poté, kdy jsou dokumenty přijaty;
- Na autory je vyvíjen agresivní nátlak, aby předložili články nebo sloužili v redakčních radách;
- Publikující jsou jmenováni za členy redakčních rad bez svého souhlasu a bez možnosti jejich odstoupení;
- Dochází ke jmenování falešných členů redakčních rad;
- Jsou napodobována jména nebo webové stránky ve stylu dobře zavedených časopisů.

Přesto, že otevřený přístup má prokazatelně řadu výhod, není možno očekávat, že by se tento systém prosadil sám od sebe. Je proto nutné, aby všechny subjekty, které mají co do činění s procesem vědeckého poznání a jeho šíření, změnily dosavadní postoj počínaje publikováním a zpřístupňováním informací přes posuzování vědecké kvality a konče zaváděním nových metod měření výkonnosti a hodnocení jednotlivých vědeckých pracovníků.

Jak tedy nejlépe ochránit akademickou svobodu publikování formou otevřeného přístupu? Tento problém se snaží řešit příspěvek uveřejněný ve zdrojích australské Katolické univerzity, z něhož zde ve stručnosti citujeme¹⁰:

- **Copyright;** v časopisech, publikovaných formou otevřeného přístupu si autoři ponechávají autorská práva, zatímco v tradičním systému musí autorská práva přecházet na vydavatele, což je ovšem považováno za narušování akademické svobody. Takovýto opatřením nakladatelé získávají možnost omezovat přístup k psaní vědců, čehož také využívají. Tím je vědeckým pracovníkům bráněno šířit svobodně svoji akademickou práci.
- **Ovlivňování;** časopisy publikované formou otevřeného přístupu mohou být lacinější, což může posílit nezávislost vydavatelů. Otevřený přístup tím umožňuje novému časopisu stát se okamžitě částí širší akademické komunity bez nutnosti přesvědčit větší organizaci ke sponzorování, či ke shromáždění dostatečných finančních zdrojů. (Jeden z provedených průzkumů naznačuje, že náklady na servis pro 500 odběratelů činí zhruba 50,000 US \$.)
- **Citace;** ve světě literatury panuje většinový názor, že články vycházející otevřenou formou jsou více čteny a častěji citovány. To posiluje akademickou svobodu tím, že se lépe daří plnit povinnosti s tím spojené. Četnější citovanost znamená posílení akademické svobody, plní roli kontroly kvality; užití a ohodnocení autorské práce jinými odborníky poskytne tak autorovi lepší základ pro orientaci při kladení dalších otázek.
- **Archivace;** neobvyklým dopadem ziskového digitálního publikování je skutečnost, že zodpovědnost za archivování vědeckých článků již neleží na knihovnách, ale byla převedena na vydavatele. Knihovna, která odebírá elektronicky publikované tradiční časopisy, nemůže mít archiv všeho, co odebírá. Tuto roli v dnešní době přebírá vydavatel. Při publikování formou otevřeného přístupu je archivace možná u nezávislých neprofitujících institucí, které jsou rozhodnuty nést zodpovědnost. Archivovaná čísla reprezentují samotné jádro rozlišení mezi tradičním přístupem a otevřeným přístupem.

Výzkumný záměr a konkrétní poznatky otevřeného publikování

Uvedme zde výsledky průzkumu, který vychází ze srovnání míry otevřeného přístupu k vědeckým časopisům v Česku a k vědeckým časopisům všeobecně ve světě. Srovnává se míra otevřeného přístupu k časopisům z oboru splečenských věd a k časopisům z oboru přírodních věd. Přitom jsou rozlišovány tituly s impakt faktorem a tituly recenzovaných i nerecenzovaných vědeckých časopisů. Hodnotíme údaje z databází Web of Knowledge (JCR)¹¹ a DOAJ¹² za rok 2012.

⁹ *Beall's List of Predatory Publishers*. [online]. 2012 [cit. 2013-08-16]. Dostupné z [www: http://scholarlyoa.com/2012/12/06/bealls-list-of-predatory-publishers-2013/](http://scholarlyoa.com/2012/12/06/bealls-list-of-predatory-publishers-2013/)

¹⁰ RICE, Kurt. Open access: four ways it could enhance academic freedom. 2013. ACU Research Net. Dostupné z [www: http://blogs.acu.edu.au/researchnet/2013/04/23/open-access-four-ways-it-could-enhance-academic-freedom/](http://blogs.acu.edu.au/researchnet/2013/04/23/open-access-four-ways-it-could-enhance-academic-freedom/)

¹¹ *ISI Web of Knowledge* [online]. 2010 [cit. 2013-08-13]. Dostupné z: <http://pcs.webofknowledge.com/>

¹² *DOAJ (Directory of open access journals)* [online]. [cit. 2013-08-16]. Dostupné z: <http://www.doaj.org/doaj?func=loadTempl&templ=about>

Jsou sledovány ukazatele:

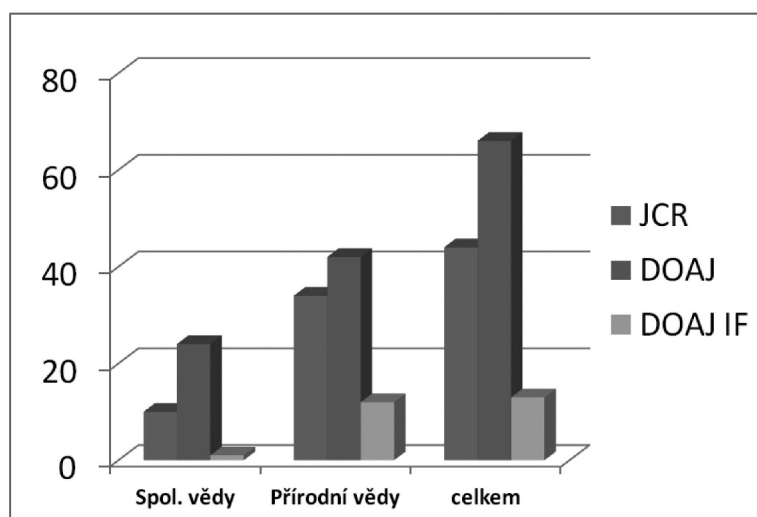
- Míra zveřejnění článků českých odborných časopisů z vybraných vědních oborů formou otevřeného přístupu za rok 2012;
- Míra zveřejnění článků zahraničních odborných časopisů z vybraných vědních oborů formou otevřeného přístupu za rok 2012.

Pro demonstraci výsledků bylo zvoleno celkem dvacet šest vědních oborů z oblasti Společenských věd (9 subjektů) a Přírodních věd (17 subjektů), a to takových kategorií, které jsou pokud možno pro obě databáze shodné. Výsledné údaje (počet zveřejněných oborových titulů) jsou shrnuty v tabulkách č. 1 a 2, které jsou podkladem pro následující grafická znázornění (graf č. 1 a graf č. 2).

ad a) Míra zveřejnění článků českých odborných časopisů z vybraných vědních oborů formou otevřeného přístupu za rok 2012;

2012	v JCR zveřejněno titulů s impakt faktorem	v DOAJ zveřejněno celkem titulů	v DOAJ zveřejněno titulů s impakt faktorem
Společenské vědy	10	24	1
Přírodní vědy	34	42	12
Celkem	44	66	13

Tab. I Souhrnné údaje o počtu zveřejněných českých titulů časopisů z průřezových vědních oborů za rok 2012

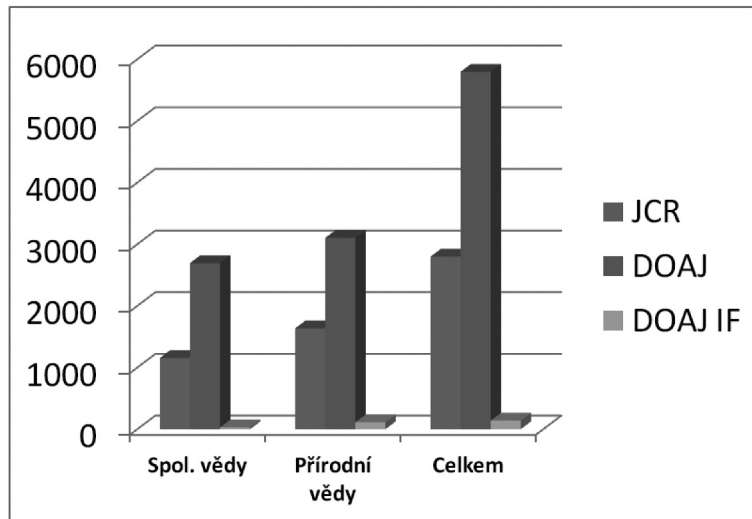
Graf č. 1 Míra zveřejnění článků českých odborných časopisů z průřezových vědních oborů formou otevřeného přístupu za rok 2012

Graf č. 1 vyznačuje přístup českých vydavatelů odborných časopisů k publikování otevřenou formou. V míře uveřejnění vedou přírodní vědy před vědami společenskými. Podíl časopisů s impakt faktorem, které jsou publikovány touto formou, je relativně vysoký, což svědčí o vzrůstajícím pochopení a sympatiím ze strany českých autorů i vydavatelů pro tuto formu publikování. Publikování společensko-vědních časopisů prozatím oproti přírodním vědám vykazuje značně nižší odezvu.

ad b) Míra zveřejnění článků zahraničních odborných časopisů z vybraných vědních oborů formou otevřeného přístupu za rok 2012.

2012	v JCR zveřejněno titulů s impakt faktorem	v DOAJ zveřejněno celkem titulů	v DOAJ zveřejněno titulů s impakt faktorem
Společenské vědy	1154	2692	28
Přírodní vědy	1634	3101	111
Celkem	2797	5795	139

Tab. II Souhrnné údaje o počtu zveřejněných světových titulů časopisů z průřezových vědních oborů za rok 2012

Graf č. 2 Míra zveřejnění článků zahraničních odborných časopisů z průřezových vědních oborů formou otevřeného přístupu za rok 2012

Graf č. 2 je ekvivalentem průzkumu na mezinárodním poli otevřeného publikování vůči výše uvedenému průzkumu českých odborných časopisů (graf č. 1). Ze zjištěných výsledků vyplývá, že celosvětově postoj vydavatelů k formě otevřeného přístupu je prozatím značně rezervovanější než postoj českých vydavatelů a autorů. Situace na poli českého publikování otevřenou formou není tedy tak kritická. Obezřetnější je však přístup vydavatelů impaktovaných periodik.

Jak se zdá, bude třeba najít model, který bude fungovat pro všechny obory. Hnutí za otevřený přístup na internetu usiluje o prosazení nové, efektivní, rychlé a bezplatné výměny vědeckých poznatků, a tím o vytvoření alternativy k tradičnímu modelu vědeckého publikování. Výhodou je přitom snazší dostupnost publikovaných prací široké odborné veřejnosti, zvýšení citačního ohlasu a zviditelnění publikující instituce, nemluvě o rychlejší komunikaci vědeckých poznatků vědecké veřejnosti.

Nevýhodou může být možná nižší kvalita článků (či kvalita recenzního řízení), možná nižší důvěra vědců ke změně režimu publikování a ovšem potřeba dokonalého ošetření autorských a vydavatelských práv.

Závěr

Otevřený přístup, který představuje v současnosti stěžejní formu bezúplatně poskytovaných hodnotných vědeckých informací, nevykazuje ovšem ve všech oborech stejné výsledky přístupu k publikovaným dílům. Ačkoliv hnutí za tuto formu publikování za posledních deset let zesílilo a v některých vědeckých disciplínách má dobrý nástup, platí zároveň, že např. humanitní vědy v současné době postrádají infrastrukturu a mechanismy financování, potřebné pro podporu přechodného období, vyvolaného mandátem RCUK (Research Councils UK). Kolem „open licensing“ panuje řada nejistot a obav, celé uspořádání se jeví anarchistické a chaotické pro ty, kteří chtějí začít pracovat a napsat výzkumnou práci.

Lze konstatovat, že přijatá opatření pro publikování formou otevřeného přístupu procházejí v poslední době zásadními změnami, které jsou nevyhnutelné, pokud platí, že vědecko-výzkumná literatura má být do pěti let zcela otevřeně přístupná. Pro vědecké pracovníky, kteří jsou financováni z více než jednoho zdroje, je harmonizace nových opatření a vytvoření jednotné, finančně dostupné a udržitelné cesty k otevřenému přístupu, zásadní. Jde např. o plán Britské vlády zpřístupnit od roku 2014 výsledky vědy a výzkumu všem, co platí daně. Tuto zprávu předložila Dame Janet Finchová, britská socioložka působící na The University of Manchester.¹³

Je třeba, aby sponzoři, univerzity i státy spolupracovali na realizaci podmínek pro kvalitní a bezpečný otevřený přístup. Taková opatření by měla být jasná, transparentní a efektivní. Musí zajišťovat podporu nových modelů pro komunikaci ve výzkumu a umožňovat, aby autorská práva nebyla na překážku. Zároveň by tato opatření neměla být v rozporu s autorovým výběrem časopisů.

Efektivní opatření k praktikování otevřeného přístupu se snaží o nejvhodnější způsob poskytování článků s licencemi, které maximalizují opětovné používání. Tato opatření poskytují výhody při dodržování daných pravidel i sankce za nedodržení. Zásadní je především spolupráce sponzorů a univerzit pro sladění opatření s ohledem na přípustná embarga, načasování úložných vkladů na „zelený“ otevřený přístup a zjištění, zda výzkumné granty mohou být použity na nákup tzv. „zlatého“ otevřeného přístupu.

¹³ Accessibility, sustainability, excellence: how to expand access to research publications: Report of the Working Group on Expanding Access to Published Research Findings. *Research Information Network* [online]. 2012, [cit. 2013-09-23]. Dostupné z: <http://www.researchinfonet.org/wp-content/uploads/2012/06/Finch-Group-report-FINAL-VERSION.pdf>

Plánem Evropské komise je od ledna 2014 zavést opatření, dle něhož by články byly umístěny v institucionálních repozitářích ihned po jejich zveřejnění nebo přijetí. V rámci těchto opatření je umožněno pouze šestiměsíční embargo v některých vědních oborech, např. v technologii, v inženýrství a v medicíně a dvanáctiměsíční embargo v humanitních a sociálních oborech. Tato opatření motivují autory k ponechání autorských práv a zároveň k poskytování licence k publikování svých prací vydavatelům. Zároveň umožňují, aby grantové fondy byly využitelné pro placení publikačních poplatků.

V evropských zemích je doba načasování úložiště vkladů (embarga) odlišná, ale harmonizace se již v tomto směru vyvíjí. Předmětem zájmu musí také být opatření mezi sponzory, aby byl hodnotný celkový efekt a aby nedocházelo k matení autorů. Autoři lépe porozumí opravdovému potenciálu otevřeného výzkumu a budou inspirováni k vypracování inovačních postupů. Díky těmto opatřením můžeme v budoucnu očekávat zásadní změny ve vědecké komunikaci.

Vzhledem k velkému množství různě kvalitních a méně či více přínosných publikací dostupných na webu, musí časopisy indexované v PubMed Central poskytovat kvalitní záznamy. Aby otevřený přístup byl opravdovým přínosem, je pro indexování a viditelnost nových časopisů třeba třídění. Původní opatření PubMed Central pro rychlé začlenění volně dostupných časopisů bylo rozhodující proto, aby se model mohl osvědčit. Ústup z tohoto začlenění v roce 2009 ohrozil vývoj v nakladatelství vědy, pomohl stávajícím operátorům obhájit své postavení a znevýhodnil některé nové účastníky.

Pokud se zjistí, že časopisy mají nedostatečné redakční normy nebo příliš nízkou citovanost, lze je snadno odstranit z indexu, obsah odstranit nebo označit varovným praporkem. Jakmile se publikace v otevřeném přístupu stane běžnou praxí, budou mít občané anglicky mluvících zemí nezaslouženou výhodu, že budou schopni číst a využívat výzkum financovaný z jiných zemí.

V hlavních východoasijských vědeckých velmocech, tedy v Číně, v Japonsku a v Jižní Korei, již výzkumné a finanční instituce zřídily otevřené repozitáře pro publikovaný výzkum. Japonsko a Jižní Korea investovaly do vědecké komunikace a volného přístupu značné úsilí pro zlepšení přístupu svých občanů k vědeckým informacím skrze lepší financování vědeckých muzeí, médií, on-line programů a školení komunikačních a informačních specialistů. Avšak všechny tyto aktivity ztrácejí na významu skrz nezpřístupňovaný přístup k plnohodnotným údajům, metodám a analýzám.

Použitá literatura

Accessibility, sustainability, excellence: how to expand access to research publications: Report of the Working Group on Expanding Access to Published Research Findings. *Research Information Network* [online]. 2012, [cit. 2013-09-23]. Dostupné z: <http://www.researchinfonet.org/wp-content/uploads/2012/06/Finch-Group-report-FINAL-VERSION.pdf>

BARTOŠEK, M. Open access – otevřený přístup k vědeckým informacím. Úvod do problematiky. *Zpravodaj ÚVT MU*. ISSN 1212-0901, 2009, [cit. 2013-09-23] roč. XX, č. 2, s. 1-7. Dostupné z: <http://www.ics.muni.cz/bulletin/articles/628.html>

Beall's List of Predatory Publishers [online]. 2012 [cit. 2013-11-16]. Dostupné z [www: http://www.scholarlyoa.com/2012/12/06/bealls-list-of-predatory-publishers-2013/](http://www.scholarlyoa.com/2012/12/06/bealls-list-of-predatory-publishers-2013/)

Bethesda Statement on Open Access Publishing [online]. 2003 [cit. 2012-11-16]. Dostupné z: <http://www.earlham.edu/~peters/fos/bethesda.htm>

Berlin Declaration on Open Access [online]. 2007-2010 [cit. 2012-11-16]. Dostupné z: <http://www.berlin9.org/about/declaration/index.shtml>

BOAI. *Budapest Open Access Initiative* [online]. 2012 [cit. 2012-09-11]. Dostupné z: "Ten years on from the Budapest Open Access Initiative: setting the default to open"

BUTLER, Declan. Investigating journals: The dark side of publishing. *Nature*. 2013-3-27, vol. 495, issue 7442, s. 433-435. DOI: 10.1038/495433a. Dostupné z: <http://www.nature.com/doifinder/10.1038/495433a>

Creative Commons [online]. 2012 [cit. 2012-11-16]. Dostupné z: <http://creativecommons.org/>

DOAJ (Directory of open access journals) [online]. [cit. 2013-08-16]. Dostupné z: [www http://www.doaj.org/doaj?func=loadTempl&templ=about](http://www.doaj.org/doaj?func=loadTempl&templ=about)

ISI Web of Knowledge [online]. 2010 [cit. 2013-08-13]. Dostupné z: <http://pcs.webofknowledge.com/>

LAAKSO, Mikael a Bo-Christer BJÖRK. Anatomy of open access publishing: a study of longitudinal development and internal structure. *BMC Medicine* [online]. 2012, [cit. 2013-09-23]. roč. 10, č. 1, ISSN 1741-7015. DOI: 10.1186/1741-7015-10-124. Dostupné z: <http://www.biomedcentral.com/1741-7015/10/124>

Research Gate [online]. 2012 [cit. 2012-11-16]. Dostupné z: <http://www.researchgate.net/aboutus>AboutUs.html>

RICE, Kurt. Open access: four ways it could enhance academic freedom. In: *The Guardian*, Monday 22, April, 2013. Online, cit. 2013-06-20 Dostupné z [www: http://www.guardian.co.uk/higher-education-network/blog/2013/apr/22/open-access-academic-freedom-publishing](http://www.guardian.co.uk/higher-education-network/blog/2013/apr/22/open-access-academic-freedom-publishing)

Drahomíra Blahová

blahovad@atlas.cz ■